NEDERLANDSE ORDE VAN ADVOCATEN

Door Reg. DSC kopie gezonden
aan

Ministerie van Justitie
DBOB/DIV/OAB/AL-OD
Dossier
Datum - 1 JULI 2011
Nummer
Ambt.

Minister van Veiligheid en Justitie
T.a.v. de heer mr. I.W. Opstelten
Postbus 20301
2500 EH Den Haag

Den Haag, 30 juni 2011
Doorkiesnummer:
Faxnummer:
E-mail:

Betreft: conceptwetsvoorstel raadsman en politieverhoor

Zeer geachte heer Opstelten,

Hierbij stuur ik u het advies van de Adviescommissie Strafrecht (ACS) van de Nederlandse Orde van Advocaten (Orde) over het wetsontwerp raadsman en politieverhoor.

Bij de introductie van het wetsvoorstel heeft u een aantal vragen gesteld. Deze vragen zult u concreet of soms iets algemener geformuleerd beantwoord zien. U sprak bij de introductie uit dat In het wetsvoorstel de bepaling staat dat de verdachte het recht heeft te vragen om aanwezigheid van een raadsman tijdens het politieverhoor. Of aan dat verzoek van de verdachte een positief gevolg wordt gegeven is, zo gaf u aan, een besluit van de politie, die leidend is en baas blijft over het verhoor. Op voorhand wordt opgemerkt, dat de Orde deze uitleg – die niet met zoveel woorden terugkomt in het wetsontwerp en de toelichting - niet deelt voor zover de uitleg ziet op het toelaten van een raadsman bij het verhoor. Op dat recht kan een dergelijke uitzondering niet worden gemaakt (zie ook aanbeveling 6 van de ACS). Het zou ook niet juist zijn om een besluit tot toelating van een raadsman bij de politie te leggen. Wel wordt onderkend dat de politie "de baas blijft over het verhoor"; de politie houdt de regie over het verhoor. Overigens kan de Orde zich uitsluitend een zeldzame noodsituatie voorstellen waarbij in afwachting van de aanwezigheid van een advocaat een aanvang wordt gemaakt met het verhoor (verwezen wordt naar de nrs. 15-17 van de Preambule bij de ontwerp EU-richtlijn over samengevat het recht op toegang tot een advocaat).

Het wetsontwerp kan overigens ook niet los worden gezien van de ontwerp EU-richtlijn. In zijn algemeenheid wordt opgemerkt dat de Orde de in de richtlijn gemaakte keuzes (bijvoorbeeld ten aanzien van de invulling van de rechtsbijstand tijdens het verhoor) juister voorkomt dan de uit het wetsontwerp blijkende keuzes. Hieraan wordt in het advies van de ACS bijzondere aandacht besteed.

Bezoekadres
Neuhuyskade 94
2596 XM Den Haag
Tel. 070 - 335 35 35
Fax 070 - 335 35 31

Postadres
Postbus 30851
2500 GW Den Haag

www.advocatenorde.nl

Voorts vraagt de Orde afzonderlijk aandacht voor een aantal zaken dat onlosmakelijk verbonden is met een goede invoering van het wetsontwerp.

Ten eerste betreft dit de relatie tussen het onderwerp advocaat bij politieverhoor en andere onderwerpen die thans hoog op de agenda staan van ketenpartners, zoals politie, Openbaar Ministerie en de rechterlijke macht. In het bijzonder kan gedacht worden aan de ZSM-pilots. Het versnellen van processen kan slechts op een verantwoorde wijze plaatsvinden als de verdachte van voldoende rechtsbijstand wordt voorzien. Deze op het oog extra inspanning moet daarbij worden bezien in het grotere geheel. De extra inspanning bij aanvang van het proces zal immers leiden tot een vermindering van druk op OM, rechtspraak en advocatuur in een latere fase.

Ten tweede houdt het uit elkaar halen van het recht op bijstand van een advocaat en financiering van het recht – zoals in het wetsontwerp voorzien - het risico in, dat een papieren recht ontstaat. De Orde zal aandacht blijven vragen voor een reële vergoeding, opdat het recht ook een juiste invulling krijgt in de praktijk.

Tenslotte zal uitwerking van het recht tot aanpassingen in de bedrijfsvoering kunnen leiden bij alle partijen. Veranderingen waarvoor op dit moment, zo is de indruk, vooral koudwatervrees bestaat. In de nabije toekomst zullen ook extra inspanningen gevraagd kunnen worden van de advocatuur. De Orde ziet er naar uit, om de uitdagingen die het wetsontwerp meebrengt gezamenlijk aan te gaan.

Met de meeste hoogachting,
namens de Algemene Raad,

algemeen secretaris

Bijlage

PREADVIES
van
de Adviescommissie Strafrecht

inzake

conceptwetsvoorstel rechtsbijstand en politieverhoor

Inleiding

In 2009 heeft de Adviescommissie Strafrecht (ACS) geadviseerd naar aanleiding van de uitspraken van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) in de zaken Salduz tegen Turkije en Panovits tegen Cyprus. In het preadvies werd de ontwikkeling in de rechtspraak van het EHRM geschetst en werd stilgestaan bij de gevolgen van de uitspraken van het EHRM in de zaken Salduz tegen Turkije en Panovits tegen Cyprus voor de Nederlandse praktijk. Het preadvies eindigde destijds met de volgende aanbeveling: 'Om (ongewenste) vrijspraken (als gevolg van bewijsuitsluiting) te voorkomen en om – positief geformuleerd – het Nederlandse strafproces(-recht) een belangrijke kwaliteitsimpuls te geven, zullen de praktijk en de wetgeving op korte termijn in overeenstemming moeten worden gebracht met de recente rechtspraak van het EHRM.' Thans ligt het conceptwetsvoorstel 'rechtsbijstand en politieverhoor' ter consultatie op tafel. De ACS zal in het navolgende ingaan op de vraag of de voorgestelde wijzigingen de kwaliteitsimpuls geven die wenselijk en noodzakelijk is.

Kern en context

Het wetsvoorstel bevat bepalingen die betrekking hebben op:

- het recht van de verdachte om geïnformeerd te worden over o.m. de verdenking en over zijn rechten (artikelen 27c, 27d en 28 Sv);
- het consultatierecht van de verdachte (artikel 28a Sv);
- het recht op aanwezigheid van een raadsman bij het (politie)verhoor (artikel 28b Sv);
- de weergave van het verhoor (artikel 29a Sv);
- (aanwijzing van) de raadsman (artikelen 37 – 45 Sv);
- het vrije verkeer (artikelen 46 en 48 Sv);
- de kennisneming van processtukken (artikel 49 Sv);
- aanhouden (artikelen 53 en 54 Sv);
- ophouden voor onderzoek (artikelen 57 en 57a Sv);
- de inverzekeringstelling (artikelen 58 en 59 Sv);
- verlenging van de inverzekeringstelling (artikel 60 Sv);
- het verzoek om invrijheidstelling tijdens de inverzekeringstelling (artikel 61 Sv);
- de rechtsbijstand aan minderjarige verdachten (artikelen 487, 489, 490 en 491 Sv).

In dit preadvies zullen de voorstellen nader worden aangeduid en van commentaar worden voorzien. Het preadvies sluit af met een aantal aanbevelingen.

(Ontwerp-) EU-richtlijn

Het wetsvoorstel zal o.a. moeten worden beschouwd in het licht van de ontwikkelingen die zich hebben voorgedaan in de rechtspraak van het EHRM en (met name ook) in het kader van de recente ontwerp EU-richtlijn over de uitvoering van maatregel C: rechtsbijstand in strafzaken.[1] Deze richtlijn – die uiteindelijk in de Nederlandse wetgeving geïmplementeerd zal moeten worden – bevat o.m. de volgende voorschriften:

Article 3
The right of access to a lawyer in criminal proceedings

1. Member States shall ensure that suspects and accused persons are granted access to a lawyer as soon as possible and in any event:
(a) before the start of any questioning by the police or other law enforcement authorities;
(b) upon carrying out any procedural or evidence-gathering act at which the person's presence is required or permitted as a right in accordance with national law, unless this would prejudice the acquisition of evidence;
(c) from the outset of deprivation of liberty.
2. Access to a lawyer shall be granted in such a time and manner as to allow the suspect or accused person to exercise his rights of defence effectively.

Article 4
Content of the right of access to a lawyer

1. The suspect or accused person shall have the right to meet with the lawyer representing him.
2. The lawyer shall have the right to be present at any questioning and hearing. He shall have the right to ask questions, request clarification and make statements, which shall be recorded in accordance with national law.
3. The lawyer shall have the right to be present at any other investigative or evidence-gathering act at which the suspect or accused person's presence is required or permitted as a right, in accordance with national law, unless this would prejudice the acquisition of evidence.
4. The lawyer shall have the right to check the conditions in which the suspect or accused person is detained and to this end shall have access to the place where the person is detained.
5. The duration and frequency of meetings between the suspect or accused person and his lawyer shall not be limited in any way that may prejudice the exercise of his rights of defence.

Toekomstige wetgeving zal tenminste aan de voorwaarden die in de (ontwerp) EU-richtlijn worden gesteld, moeten voldoen. Deze Richtlijn geeft een *minimum*-standaard met betrekking tot de procedurele rechten van verdachten in strafzaken. De Nederlandse wetgeving mag vanzelfsprekend meer bescherming bieden dan de minimale rechtsbescherming die vanuit Europa wordt verlangd. Door de lidstaat mogen echter geen beperkingen worden aangebracht op de Europese minimum-standaarden.
Op dit moment biedt de nationale wetgeving duidelijk nog te weinig rechtsbescherming. Om te voorkomen dat de wet 'rechtsbijstand en politieverhoor' al achterhaald is voordat zij in werking treedt, stelt de ACS zich op het standpunt dat het wetsvoorstel in ieder geval zal moeten worden aangepast op de punten waarop

[1] Proposal for a directive of the European Parliament and of the Council on the right of access to a lawyer in criminal proceedings and on the right to communicate upon arrest (COM[2011] 326/3).

het voorstel nog niet aan de Europese normen voldoet. Dit betekent o.a. dat gegarandeerd zal moeten zijn dat:

- iedere verdachte voorafgaand aan (ieder) politieverhoor in de gelegenheid moet worden gesteld een raadsman te consulteren;
- iedere aangehouden verdachte vanaf het begin van de vrijheidsbeneming recht heeft op rechtsbijstand;
- het recht op toegang tot een raadsman op een wijze moet worden vormgegeven die het mogelijk maakt dat de verdachte zijn verdedigingsrechten ook daadwerkelijk effectief kan uitoefenen. Daartoe behoren in elk geval het recht om vragen te stellen, om opheldering te vragen en om opmerkingen te maken;
- de raadsman niet slechts bij de verhoren (als toeschouwer) aanwezig moet kunnen zijn, maar dat hij daadwerkelijk in staat moet worden gesteld tijdens de verhoren de rechtsbijstand te verlenen die hij vindt die nodig is;
- de duur (en de frequentie) van de bezoeken van de raadsman aan zijn cliënten niet zodanig beperkt mag / mogen worden, dat daardoor de uitoefening van de verdedigingsrechten door de verdachte in gevaar zou kunnen komen.

Een eerste blik op het wetsvoorstel leert al dat het ontwerp wetsvoorstel rechtsbijstand en politieverhoor de toets aan de EU-richtlijn niet kan doorstaan. Aan het slot van dit preadvies wordt een aantal aanbevelingen / verbeterpunten geformuleerd en toegelicht. Op dit moment volstaat een korte opsomming van die verbeterpunten met daarbij de opmerking dat de EU-richtlijn medebepalend zal moeten zijn voor de inhoud van het uiteindelijke wetsvoorstel. De ACS stelt o.a. voor:

- de woorden 'gedurende een half uur' in het voorgestelde artikel 28a, eerste lid, Sv te schrappen;
- de mogelijkheid om afstand te doen van het consultatierecht en van het recht op rechtsbijstand in overeenstemming te brengen met de voorwaarden die in de (concept) EU-richtlijn worden gesteld;
- het woord 'aangehouden' in het eerste lid van het voorgestelde artikel 28b Sv te schrappen;
- de zinsnede 'waarop naar de wettelijke omschrijving gevangenisstraf is gesteld van zes jaar of meer' in het voorgestelde artikel 28b, eerste lid, Sv te schrappen;
- het voorgestelde artikel 28b, eerste lid, Sv anders te formuleren. De ACS stelt de volgende formulering voor: 'Op verzoek van de verdachte verleent de raadsman de door hem noodzakelijk geachte rechtsbijstand tijdens het verhoor.';
- het voorgestelde tweede en derde lid van het voorgestelde artikel 28b te schrappen;
- in het wetsvoorstel op te nemen dat het verhoor dient te worden opgenomen indien de raadsman niet bij het verhoor aanwezig is en voorts indien één van de betrokkenen (politie / justitie / verdediging) dat wenst;
- het voorgestelde artikel 29a, derde lid, laatste volzin, Sv te schrappen;
- het voorgestelde artikel 29a, vierde lid, Sv te schrappen;
- in het wetvoorstel op te nemen dat de aangehouden verdachte al bij het eerste contact met zijn raadsman recht heeft op de processtukken;
- in het wetsvoorstel op te nemen dat de niet-aangehouden verdachte recht heeft op afschriften van de processtukken voorafgaand aan het verhoor. Gegarandeerd moet zijn dat de verdachte tijdens het verhoor niet geconfronteerd wordt met stukken waarvan hij niet vooraf kennis heeft kunnen nemen;
- het voorgestelde artikel 28, tweede lid, Sv aan te passen, in die zin dat iedere verdachte die (op welke wijze ook) als zodanig in het strafproces wordt

betrokken, wordt gewezen op zijn bevoegdheid zich door een raadsman te laten bijstaan;
- het voorgestelde artikel 45 Sv te schrappen;
- in het wetsvoorstel een bepaling op te nemen waarin de maximale duur van het (politie-)verhoor wordt vastgelegd;
- in het voorgestelde artikel 487, eerste lid, Sv een uitdrukkelijke verwijzing op te nemen naar de (voorgestelde) artikelen 27, 27c, 27d, 28a, 28b, 29 en 29a Sv;
- het voorgestelde artikel 489 Sv zo aan te passen dat de minderjarige in alle gevallen waarin het openbaar ministerie hem een strafbeschikking wil opleggen of de zaak aan de strafrechter wil voorleggen, een raadsman krijgt aangewezen;
- in het wetsvoorstel een bepaling op te nemen waardoor gegarandeerd is dat de verdachte die geconfronteerd wordt met (versnelde) afdoening door het openbaar ministerie, niet verstoken blijft van rechtsbijstand. Iedereen die wordt opgehouden voor verhoor, dient over (kosteloze) rechtsbijstand te kunnen beschikken.

De aanbevelingen van de ACS die betrekking hebben op rechtsbijstand aan meerderjarige verdachten, gelden in beginsel ook ten aanzien van minderjarige verdachten.

Het wetsvoorstel

Doelstelling
In de Memorie van Toelichting (p. 4) wordt het doel van het wetsvoorstel als volgt omschreven: 'Het wetsvoorstel strekt ertoe in het Wetboek van Strafvordering een regeling op te nemen, die mogelijk maakt dat een verdachte zich in een eerder stadium dan nu in de wet is vastgelegd, kan beroepen op bijstand van een raadsman. Daarmee wordt verzekerd dat een verdachte die is aangehouden vanwege een strafbaar feit teneinde nader te worden gehoord op een politiebureau, recht heeft op rechtsbijstand in de vorm van een onderhoud met een raadsman voorafgaand aan het politieverhoor. Voorts strekt het wetsvoorstel tot toekenning van een recht op rechtsbijstand tijdens het politieverhoor ter zake van strafbare feiten die zijn bedreigd met een gevangenisstraf van zes jaar of meer. In aansluiting daarop bevat het wetsvoorstel aangepaste bepalingen betreffende het informeren van de verdachte omtrent zijn rechten, de regeling van de aanhouding, het ophouden voor onderzoek, het verhoor, de voorgeleiding en de toewijzing van rechtsbijstand in de eerste fase van de strafrechtelijke procedure. Met het wetsvoorstel wordt uitvoering gegeven aan een nadere uitleg van het recht op rechtsbijstand en de eisen die aan een eerlijke procedure in strafzaken zoals neergelegd in het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en de fundamentele vrijheden worden gesteld. (...).'. De ACS onderschrijft deze doelstellingen grotendeels, maar maakt graag van de gelegenheid gebruik om een aantal kanttekeningen te plaatsen bij de uitwerking ervan.

Hoofdlijnen van het wetsvoorstel
In het wetsvoorstel en de toelichting daarop komen de volgende onderwerpen aan bod:
a. Aanpassing van bepalingen betreffende het verlenen van rechtsbijstand na aanhouding;
b. Aanwezigheid van de raadsman bij het verhoor door de politie;
c. Verduidelijking van rechten van de verdachte en regeling van het verhoor;

d. Actualisering van de regeling van aanhouding vanwege verdenking van een strafbaar feit;
e. Aanpassing van de regeling van het ophouden voor onderzoek;
f. Wijziging van de regeling van de inverzekeringstelling.

Ad a:
In de Memorie van Toelichting (p. 17) wordt als uitgangspunt van het wetsvoorstel geformuleerd 'dat aan een verdachte ten aanzien van wie een bevel tot vrijheidsbeneming is verleend, adequate rechtsbijstand moet worden geboden. In de termen van de vaste EHRM-jurisprudentie hebben verdachten op grond van artikel 6 EVRM recht op daadwerkelijke en effectieve rechtsbijstand (EHRM 24 november 1993, Imbrioscia tegen Italië, vol. A, 275). In deze eisen ligt besloten dat de verleende rechtsbijstand zowel feitelijk moet plaatsvinden als kwalitatief aan de maat moet zijn. Naarmate er meer op het spel staat, dat wil zeggen naarmate het gaat om de verdenking van een ernstiger strafbaar feit, waarvoor voorlopige hechtenis kan worden bevolen, is het van meer belang dat de verdachte over rechtsbijstand kan beschikken. Datzelfde geldt ook voor verdachten van misdrijf van wie duidelijk is dat zij hun belangen niet zelf kunnen behartigen (jeugdigen en personen met een verstandelijke handicap of psychische stoornis).'
Om het recht van de verdachte op adequate (daadwerkelijke en effectieve) rechtsbijstand te kunnen garanderen, moet de verdachte er – uiteraard – op worden gewezen dat hij de bevoegdheid heeft zich door een raadsman te doen bijstaan. In het wetsvoorstel is deze informatieverplichting (die overigens slechts geldt voor een beperkt aantal specifiek aangeduide verdachten) opgenomen in artikel 28, tweede lid, Sv. Voor de aangehouden verdachte komt daarbij dat hij er recht op heeft een raadsman te spreken voorafgaand aan het eerste verhoor door de politie (artikel 28a, eerste lid, Sv). Ook daarna wordt hem, telkens wanneer hij dit verzoekt, zo veel mogelijk de gelegenheid verschaft om zich met zijn raadsman of raadslieden in verbinding te stellen (lid 2). Opmerkelijk is dat het z.g. consultatierecht wordt beperkt tot een onderhoud van een half uur en dat in het wetsvoorstel is opgenomen dat de verdachte 'welbewust en vrijwillig' afstand kan doen van dit recht (lid 3). In het wetsvoorstel wordt deze laatste mogelijkheid overigens beperkt wanneer het gaat om een aangehouden verdachte van een strafbaar feit waarop naar de wettelijke omschrijving gevangenisstraf is gesteld van zes jaar of meer. Deze verdachte kan slechts afstand doen van zijn recht op een onderhoud met zijn raadsman 'nadat hij door een raadsman over de consequenties daarvan is ingelicht'.
De grens wordt bewust op zes jaar gelegd. De Minister heeft aansluiting gezocht bij het criterium voor de afdoening door middel van een strafbeschikking (MvT, p. 24): 'In beginsel is daarmee aangegeven dat deze zaken van zodanige ernst zijn dat kan worden volstaan met een strafbeschikking van het OM, waar de rechter niet bij betrokken is. Er zijn in deze categorie voldoende lichtere misdrijven: het plegen van winkeldiefstal, vernieling, en autokraken, waarin de verdachte zijn belangen niet per definitie schaadt als hij afstand doet van rechtsbijstand. Hij kan deze beslissing nemen ook zonder dat hij daartoe overleg heeft gepleegd met een raadsman.'

Hoewel aan alle aangehouden verdachten wordt meegedeeld dat zij recht hebben op bijstand van een raadsman voorafgaand aan het politieverhoor, betekent dat niet dat die bijstand ook in alle gevallen kosteloos is voor de verdachte. Voor overtredingen en misdrijven waarvoor geen voorlopige hechtenis is toegelaten, komt te gelden dat de kosten van rechtsbijstand niet voor gefinancierde rechtsbijstand in aanmerking komen. Komt de verdachte wel in aanmerking voor aanwijzing van een raadsman, dan geeft de hulpofficier van justitie door aan de raad voor rechtsbijstand dat de verdachte is aangehouden (artikel 28, vierde lid, Sv). De raad voor rechtsbijstand zorgt vervolgens voor de aanwijzing van een raadsman (artikel 39, eerste lid, Sv). In de praktijk zal de piketcentrale daarbij worden betrokken.

Ad b:
Over de rechtsbijstand tijdens de politieverhoren gaat het voorgestelde artikel 28b Sv. Opvallend aan deze bepaling is o.a. dat gesproken wordt over het 'bijwonen' van het verhoor en niet over het 'verlenen van rechtsbijstand' tijdens het verhoor. Wanneer het daadwerkelijk de bedoeling is de positie van de verdachte in het vooronderzoek te versterken (MvT, p. 38) en het wetsvoorstel inderdaad (mede) strekt 'tot toekenning van een recht op rechtsbijstand tijdens het politieverhoor (...)' (MvT, p. 4), dan is de formulering in artikel 28b Sv in zoverre niet gelukkig gekozen. Wij komen hier straks nader op terug. Wij zullen dan ook stilstaan bij de overige beperkingen die in het voorgestelde artikel 28b Sv besloten liggen.

Ad c:
Een verdachte kan alleen van zijn rechten gebruik maken, wanneer hij die rechten kent. Het is daarom belangrijk dat hij daaromtrent wordt geïnformeerd. Vanzelfsprekend is het de taak van de raadsman zijn cliënt te informeren en te adviseren, maar ook de Staat heeft in dezen een verantwoordelijkheid. In het wetsvoorstel wordt een aantal mededelingsplichten opgenomen.
Aan de verdachte die wordt staande gehouden of die wordt aangehouden, moet (door de opsporingsambtenaar) worden meegedeeld 'terzake van welk strafbaar feit hij als verdachte is aangemerkt' (artikel 27c, eerste lid, Sv). De opsporingsambtenaar die een persoon uitnodigt op het politiebureau te verschijnen ten behoeve van het afleggen van een verklaring dan wel telefonisch hoort, deelt daarbij mee of hij deze als getuige of verdachte hoort. Aan de verdachte wordt meegedeeld ter zake van welk strafbaar feit hij als verdachte is aangemerkt (lid 2). De verdachte wordt bovendien mededeling gedaan van de rechten die hem toekomen (artikel 27d Sv). Het gaat daarbij in het bijzonder om:

- het recht om te zwijgen (cautie) (artikel 29, tweede lid, Sv);
- het recht van de verdachte om zich te doen bijstaan door een raadsman (artikel 28, eerste lid, Sv);
- het recht op vertolking en vertaling (artikel 27, derde lid, Sv);
- het recht een naaste te doen verwittigen van zijn vrijheidsbeneming;
- het recht op kennisneming van de processtukken (artikelen 30 t/m 34 Sv).

Het voorgestelde artikel 29a Sv heeft betrekking op de weergave van het verhoor. Als uitgangspunt geldt dat het verhoor gezien moet worden als een vrijheidsbenemend dwangmiddel dat door de politie wordt toegepast (MvT, p. 42). De voorgestelde nadere regeling dient een meerledig doel:
'In de eerste plaats wordt aan de verdediging meer ruimte en mogelijkheid gegeven om naar aanleiding van de gerezen verdenking uiteen te zetten welke verklaring de verdachte aflegt over zijn mogelijke betrokkenheid bij een strafbaar feit. Benadrukt wordt het belang van een volledige weergave van de verklaring van de verdachte, door het zo veel mogelijk opnemen van vraag en antwoordvorm. (...) Ten tweede kan een volledige weergave van de verklaring van de verdachte bijdragen aan de kwaliteit van de opsporing. (...) De ondervraging van de verdachte moet gericht zijn op het verkrijgen van een waarheidsgetrouwe verklaring, hetgeen niet zonder meer gelijk is aan het verkrijgen van een bekennende verklaring. (...) Aantijgingen van overtreding van het pressieverbod kunnen met een volledige weergave van het verhoor ten gronde worden weerlegd. Dat is van belang voor de politie die haar werkwijze goed kan verantwoorden, terwijl de rechter de mogelijkheid krijgt tot een betere beoordeling van een verweer dat bij het verhoor een overtreding van het pressieverbod heeft plaatsgevonden. Voor die beoordeling kan in aanvulling op de schriftelijke verslaglegging gebruik worden gemaakt van de weergave op geluids- of videoband van het verhoor. Op de betrouwbaarheid en de controleerbaarheid van de

verklaring van de verdachte is door het EHRM bij de uitspraak in de Salduz-zaak en de daarop volgende arresten sterk de nadruk gelegd.'
De verklaringen van de verdachte worden zoveel mogelijk in zijn eigen woorden opgenomen. Het proces-verbaal bevat een volledige weergave van de verklaring van de verdachte, voor zo veel mogelijk in vraag en antwoordvorm (artikel 29a, tweede lid, Sv). Het is in dit verband toch wel opmerkelijk te noemen dat in het wetsvoorstel niet de verplichting is opgenomen om alle verhoren auditief of audiovisueel te registreren. In plaats daarvan wordt het aan de Minister overgelaten om te bepalen in welke gevallen registratie dient plaats te vinden (lid 5). Over de vraag of die registraties vervolgens tot de processtukken moeten worden gerekend, wordt geen ondubbelzinnige uitspraak gedaan: 'Te verwachten is dat deze registraties een vast onderdeel van de processtukken zullen uitmaken.' (MvT, p. 44).
Volledig nieuw is de mogelijkheid die de verdachte krijgt om zelf een schriftelijke verklaring aan het proces-verbaal toe te voegen (lid 4).

Ad d:
De bepalingen die betrekking hebben op de aanhouding van de verdachte (artikelen 53 en 54 Sv) worden in overeenstemming gebracht met de (wensen die leven in de) praktijk. Zo wordt bijvoorbeeld de bevoegdheid voor de opsporingsambtenaar om een verdachte van misdrijf waarvoor voorlopige hechtenis is toegelaten, buiten heterdaad aan te houden verruimd tot een bevoegdheid om een verdachte van misdrijf aan te houden (artikel 54 Sv).

Ad e:
De regeling van het ophouden voor onderzoek wordt verruimd (artikelen 57 en 57a Sv). In de huidige praktijk blijkt de termijn van zes uur voor het ophouden voor onderzoek niet altijd lang genoeg te zijn.

Ad f:
Voorgesteld wordt te komen tot een vereenvoudiging van de bestaande regeling van de inverzekeringstelling. Uitgangspunt is dat in de meeste zaken één keer een bevel tot inverzekeringstelling wordt gegeven door de (hulp)officier van justitie. Het bevel geldt voor ten hoogste drie dagen (artikel 58 lid 2 Sv). Indien dit in het belang van het onderzoek dringend noodzakelijk is, kan de officier van justitie vorderen dat de rechter-commissaris een machtiging verleent tot verlenging van de inverzekeringstelling voor ten hoogste drie dagen (artikel 60 lid 1 Sv). In de Memorie van Toelichting (p. 58) wordt benadrukt dat verlenging van de inverzekeringstelling alleen wordt gevorderd door de officier van justitie in de (hoogst uitzonderlijke) gevallen waarin nog onvoldoende grond is voor een vordering tot bewaring, maar deze na voltooiing van het onderzoek wel op korte termijn wordt verwacht. Doet deze situatie zich niet voor dan vordert de officier van justitie de inbewaringstelling of kan hij de vervolgingsbeslissing nemen die de stand van het onderzoek mogelijk maakt (artikel 58, vijfde lid, Sv): het uitvaardigen van een strafbeschikking, het aanzeggen of uitreiken van de dagvaarding, de overdracht van strafvervolging dan wel het afzien van vervolging indien aan bepaalde voorwaarden is voldaan. De automatische rechtmatigheidstoets na drie dagen en 15 uur (artikel 59a Sv) wordt geschrapt. De verdachte die van oordeel is dat het bevel tot inverzekeringstelling ten onrechte is gegeven, kan zich met een verzoek tot invrijheidstelling binnen drie dagen tot de rechter-commissaris wenden, die zijn verzoek zal behandelen (artikel 61 Sv).

Commentaar

Het thans voorliggende wetsvoorstel heeft betrekking op de inrichting van het strafproces in de eerste fase. Traditioneel ligt de nadruk in deze fase op de

opsporing / bewijsvergaring. Politie en justitie beschikken met het oog daarop over opsporingsinstrumenten en dwangmiddelen. In een modern strafproces spreekt het voor zich dat deze middelen op een eerlijke en (achteraf) controleerbare manier worden ingezet. Hoewel de waarheidsvinding in de fase van het voorbereidend onderzoek richtinggevend (maar niet allesbepalend) is, mag het natuurlijk niet zo zijn dat de verdachte in deze fase slechts als object van onderzoek wordt gezien. Een dergelijke inquisitoire opvatting is niet van deze tijd en doet geen recht aan het inmiddels algemeen aanvaarde uitgangspunt dat de verdachte als zodanig rechten heeft (waaronder het recht om zich te verdedigen en het recht om zich met het oog daarop te laten bijstaan door een raadsman). In het wetsvoorstel rechtsbijstand en politieverhoor wordt getracht een evenwicht te vinden tussen de in aanmerking komende belangen. De ACS onderschrijft het initiatief van harte, maar ziet nog wel enkele verbeterpunten in het voorstel zoals dat nu op tafel ligt.

Het doel van het strafproces is een juiste toepassing van het materiële strafrecht. Een *juiste* toepassing van het materiële strafrecht impliceert onder andere dat de verdachte recht heeft op een eerlijk proces. Dit recht op een eerlijk proces is een absoluut recht. In het kader van dit recht op een eerlijk proces zal bijvoorbeeld inhoud moeten worden gegeven aan het recht van de verdachte op rechtsbijstand.
In het wetsvoorstel wordt een tegenstelling gesuggereerd tussen de waarheidsvinding enerzijds en de aanwezigheid van de raadsman anderzijds. Het gaat hier om een schijntegenstelling. De noties vullen elkaar juist aan. Het recht van de verdachte om een raadsman bij het verhoor aanwezig te mogen hebben, maakt onderdeel uit van het recht op een eerlijk proces en draagt bij aan de kwaliteit van het proces van waarheidsvinding.[2]

Drie – met elkaar samenhangende en elkaar aanvullende – maatregelen liggen voor de hand, te weten de introductie van een algemeen consultatierecht voor de verdachte, de introductie van een recht op rechtsbijstand voor de verdachte tijdens de politieverhoren, en de introductie van de verplichting om alle verhoren (bij voorkeur audiovisueel) te registreren. In het wetsvoorstel komen de drie maatregelen aan bod, maar de uitwerking ervan in het wetsvoorstel laat hier en daar nog te wensen over.

<u>Consultatierecht</u>
Het consultatierecht van de verdachte is bedoeld om de verdachte vooraf te (kunnen) informeren en te adviseren over o.a. zijn rechten, zodat hij zijn proceshouding weloverwogen kan bepalen.
In het wetsvoorstel (art. 28a Sv) wordt als uitgangpunt genomen een periode van een half uur. De ACS vermoedt dat in veel gevallen een half uur aan de krappe kant zal zijn. Er zal immers veel besproken moeten worden. Een (niet uitputtende) opsomming van hetgeen tijdens het consult ná de aanhouding en vóór het eerste verhoor van de (volwassen) verdachte aan de orde zal moeten komen:

- (indien van toepassing) inlichten over de consequenties van het doen van afstand van het consultatierecht;
- (indien van toepassing) inlichten over de consequenties van het doen van afstand van verhoorbijstand;
- inlichten over algemene aspecten met betrekking tot de toepassing van vrijheidsbenemende dwangmiddelen;
- (indien van toepassing) mededelen dat bij verdenking van overtreding of van een misdrijf waarvoor geen voorlopige hechtenis mogelijk is, geen

[2] Zie: J. Boksem, Over waarheidsvinding, bewijsverkrijging, rechtsbescherming en evenwicht. Enkele gedachten over een nieuwe invulling van de eerste fase van het strafproces, Rechtsgeleerd Magazijn Themis, 2010-5/6, p. 233 – 244.

automatische aanwijzing van een raadsman plaatsvindt. Indien bijstand desondanks gewenst is, zal dit zelfstandig moeten worden aangevraagd. Dit betekent dat gegevens genoteerd moeten worden en dat er eventueel formulieren moeten worden ingevuld;
- bespreken dat er een recht bestaat op bijstand van een raadsman tijdens het politieverhoor;
- op p. 21 van de Memorie van Toelichting wordt opgemerkt dat het de verantwoordelijkheid is van de raadsman om zijn cliënt erop te wijzen dat de cliëntenrelatie eindigt op het moment dat de verdachte (vóór de fase van de voorlopige hechtenis) in vrijheid wordt gesteld. In dat geval zal zonodig een toevoeging moeten worden aangevraagd. Met het oog hierop zullen de benodigde gegevens moeten worden genoteerd en zullen eventueel formulieren moeten worden ingevuld;
- de raadsman zal met zijn cliënt moeten bespreken of deze een verzoek bij de politie zal indienen om de raadsman bij het verhoor aanwezig te kunnen zijn;
- de raadsman zal met zijn cliënt moeten bespreken dat deze tijdens het verhoor om een aanvullend (telefonisch) onderhoud kan verzoeken;
- er zal besproken moeten worden of de raadsman ook tijdens de voorgeleiding in het kader van de inverzekeringstelling aanwezig zal zijn;
- er zal (in het geval van inverzekeringstelling) besproken moeten worden of er een toetsingsverzoek aan de rechter-commissaris wordt ingediend (o.g.v. het voorgestelde art. 61 lid 1 Sv);
- de raadsman wordt geacht erop toe te zien dat aan alle wettelijke voorwaarden is voldaan. Bij gebrek aan stukken, zal de informatie van de cliënt moeten komen;
- (indien van toepassing) bespreken van de beperkingen;
- bespreken van het recht op processtukken en (indien beschikbaar) het doornemen van de processtukken;
- bespreken van de rol van de raadsman tijdens het verhoor;
- bespreken van mogelijke verhoortechnieken;
- bespreken van de rechten o.g.v. het voorgestelde artikel 27c Sv (mededeling welk strafbaar feit);
- bespreken van de (overige) rechten o.g.v. het voorgestelde artikel 27d Sv (uitleg zwijgrecht, recht op vertaling / tolk, recht op verwittigen naasten);
- bespreken van de rechten o.g.v. het voorgestelde artikel 29a Sv (weergave p-v, doorlezen p-v, doorgeven wijzigingen p-v, afstemming met de eventueel aanwezige raadsman, ondertekening p-v, aantekenen protesten c.q. bezwaren);
- inhoudelijke bespreking van de verdenking en de visie van de cliënt daarop, de persoonlijke omstandigheden, eventuele behandelplannen, contact met hulpverlening, artsen, reclassering, school, werkgevers, etc.;
- advies m.b.t. de proceshouding en –strategie (en de implicaties daarvan);
- etc.

Het zal duidelijk zijn dat de ACS verwacht dat het eerder uitzondering dan regel zal zijn dat het consultatiegesprek binnen een half uur kan worden afgerond.
Om de cliënt goed te kunnen informeren en adviseren, zal gegarandeerd moeten zijn dat de raadsman voorafgaand aan het consultatiegesprek met de aangehouden verdachte (en overigens telkens voorafgaand aan het verhoor door de politie) toegang krijgt tot de stukken in het procesdossier. De ACS wijst in dit verband naar artikel 7 van de EU-richtlijn betreffende het recht op informatie in strafprocedures (COM 2010, 392) en op de vaste rechtspraak van het EHRM waaruit ondubbelzinnig naar voren komt dat uit artikel 5, vierde lid, EVRM en artikel 6, derde lid, onder b EVRM (en het in deze artikelen besloten liggende '*equality of arms*'-beginsel) besloten ligt dat de verdachte moet kunnen beschikken over alle informatie die van

belang is voor de beoordeling van de (rechtmatigheid) van de vrijheidsbeneming.[3] Het recht op inzage in de stukken is een vanzelfsprekend recht van de verdachte. Alleen een verdachte die op de hoogte is, kan weloverwogen zijn proceshouding bepalen. Het belang dat de politie kan hebben om de verdachte (die niet geïnformeerd is) onverhoeds tijdens het verhoor te confronteren met stukken, is geen rechtens te respecteren belang op grond waarvan de verdediging stukken mogen worden onthouden. Het is vaste rechtspraak dat onthouding van stukken slechts is toegestaan in situaties waarin *ernstig* moet worden gevreesd dat kennisneming door de verdachte de waarheidsvinding *ernstig* zou kunnen belemmeren. De omstandigheid dat men de verdachte nog wil horen alvorens de processtukken te verstrekken (en daarmee wil voorkomen dat de verdachte zijn proceshouding afstemt op de aan hem geopenbaarde onderzoeksresultaten), is onvoldoende zwaarwegend (vgl. Rechtbank Amsterdam 26 juni 2008, NbSr 2008, 319).

Audio(visuele) registratie

Audiovisuele of auditieve registratie van verhoren is in de eerste plaats een instrument aan de hand waarvan (achteraf) objectief kan worden vastgesteld wat er tijdens het verhoor door de verschillende deelnemers is gedaan en gezegd. Dat geldt in het bijzonder voor de audiovisuele registratie. De registratie is van belang voor de beoordeling van zowel de rechtmatigheid van de ondervraging als van de betrouwbaarheid van het bewijsmiddel.
In de Memorie van Toelichting (p. 37) wordt gesuggereerd dat audiovisuele of auditieve registratie een alternatief zou kunnen zijn voor de aanwezigheid van de raadsman tijdens het politieverhoor. Hiermee miskent de Minister dat de rol van de raadsman niet beperkt is tot het observeren van het verhoor. De raadsman is geen 'toezichthouder' (die slechts moet kunnen ingrijpen in de zeer uitzonderlijke situatie dat inbreuk wordt gemaakt op het pressieverbod). Hij is daarentegen een volwaardige rechtsbijstandverlener die zijn cliënt tijdens het verhoor met raad en daad moet kunnen bijstaan.
De ACS is van mening dat registratie van verhoren zou moeten plaatsvinden in alle gevallen waarin feitelijk (nog) geen raadsman bij het verhoor aanwezig is. Bij aanwezigheid van een raadsman wordt het verhoor opgenomen indien één van de betrokken partijen dat wenselijk acht.

Een effectieve en dus actieve raadsman

Het toelaten van de raadsman tot het politieverhoor heeft een andere functie dan het opnemen van de verhoren. De raadsman is rechtsbijstandverlener. Het is zijn primaire taak zijn cliënt bij te staan. Dit houdt vanzelfsprekend meer in dan het enkel aanwezig zijn bij een verhoor. Een actieve raadsman kan door het stellen van vragen en het maken van opmerkingen eraan bijdragen dat het onderzoek (tijdig) in een andere richting wordt gestuurd. Daarmee kan zowel het belang van de waarheidsvinding als dat van zijn cliënt zijn gediend.
In de Memorie van Toelichting (p. 29) wordt gerefereerd aan de uitkomsten van het evaluatieonderzoek Raadsman bij politieverhoor. Opgemerkt wordt dat de proceshouding van de verdachte (na consultatie) effect had op de wijze waarop de verdachte door de politie werd bejegend en de verhoortechnieken die werden toegepast. In het evaluatieonderzoek werd geconstateerd dat de politie meer geneigd is te intimideren wanneer de verdachte gebruik maakt van het zwijgrecht. De ACS hecht eraan hier op te merken dat een belangrijke tweede conclusie uit het onderzoek niet wordt vermeld in de Memorie van Toelichting op het onderhavige

[3] O.a. EHRM 30 maart 1989, Series A, Vol. 151 (Lamy tegen België); EHRM 13 februari 2001, nr. 25116/94, EHRC 2001, 21 (Schöps tegen Duitsland); EHRM 13 februari 2001, nr. 23541/94 (Garcia Alva tegen Duitsland); EHRM 13 februari 2001, nr. 24479/94 (Lietzow tegen Duitsland).

wetsvoorstel, namelijk dat de aanwezigheid van de raadsman er juist voor lijkt te zorgen dat de politie de verdachte minder intimideert. De aanwezigheid van de raadsman is wenselijk ten aanzien van het bewaken van de kwaliteit van het verhoor en het voorkomen van valse bekentenissen.

Hierboven werd al kort aangegeven dat de raadsman niet slechts een toeschouwer is tijdens het verhoor. Zijn actieve aanwezigheid verhoogt de zorgvuldigheid en de kwaliteit van het proces van waarheidsvinding. De actieve raadsman belemmert de waarheidsvinding niet, maar draagt substantieel bij aan het voorkomen van rechtsdwalingen.
Het stellen van vragen door de raadsman is uiteraard geen doel op zich. De raadsman zal zich te allen tijde moeten realiseren dat de antwoorden die zijn cliënt geeft, kunnen bijdragen tot het bewijs. In veel gevallen is terughoudendheid tijdens de ondervraging niet onverstandig. Dit neemt niet weg dat het soms nodig is om in te grijpen. Bijvoorbeeld wanneer het pressieverbod dreigt te worden overtreden. Soms zal in het belang van de cliënt een 'time out' moeten worden gevraagd of is het nodig de cliënt eraan te herinneren dat hij zich op het zwijgrecht zou beroepen.
Een belangrijke taak van de raadsman is voorts het toezien op de juiste en volledige weergave van het verhoor in het proces-verbaal dat daarvan wordt opgemaakt.
De minimale uitganspunten voor een effectieve en dus voor een actieve rechtsbijstandverlening tijdens het verhoor, zijn (gelet op het bovenstaande) de volgende:

- de raadsman zit in de verhoorruimte naast zijn cliënt;
- de raadsman mag om verduidelijking vragen (wanneer hij een bepaalde vraag niet duidelijk vindt of wanneer hij het gevoel heeft dat een bepaalde vraag sturend of misleidend is);
- de raadsman mag vragen stellen aan zijn cliënt;
- de raadsman mag (zelf of op verzoek van zijn cliënt) wanneer hij daartoe aanleiding ziet (telkens) om een time-out vragen;
- de raadsman mag zijn cliënt (gevraagd of ongevraagd) adviseren;
- de raadsman mag opmerkingen maken;
- de opmerkingen van de raadsman worden op verzoek van de raadsman aangetekend in het proces-verbaal dat van het verhoor wordt opgemaakt;
- de raadsman mag na afloop van het verhoor het proces-verbaal lezen en opmerkingen maken. Zijn opmerkingen worden aangetekend in het proces-verbaal.

De drie maatregelen (consultatie, verhoorbijstand en registratie van het verhoor) zorgen samen voor een evenwichtige regeling, waarin het belang van de waarheidsvinding en dat van de rechtsbescherming optimaal worden gediend. Zij zorgen ervoor dat de verdachte tijdens zijn verhoren door de politie iets minder het object van onderzoek is en iets meer als procespartij kan optreden. Tegelijkertijd dragen de maatregelen bij aan de noodzakelijke verbetering van de kwaliteit van het proces van waarheldsvinding.

Hierboven kwam al kort de (ontwerp) EU-richtlijn rechtsbijstand in strafzaken ter sprake. Thans zal iets uitvoeriger bij deze richtlijn worden stilgestaan en wordt daarnaast de vraag gesteld wat de rechtspraak van het EHRM ons verder nog leert over de inrichting van de eerste fase van het strafproces. Ook zal specifiek aandacht worden besteed aan de rol van de raadsman tijdens het (politie)verhoor van de verdachte en aan de snellere afdoening van standaardzaken (en aan de haken en ogen die daaraan kleven). Een en ander leidt dan als vanzelf tot het formuleren van een aantal aanbevelingen.

De EU-richtlijn

Met de (ontwerp) EU-richtlijn wordt beoogd de minimumnormen ('*common minimum standards*') vast te leggen die in de landen van de EU hebben te gelden ten aanzien van de rechten van verdachten ('*rights of suspects and accused persons in criminal proceedings*'), in het bijzonder met betrekking tot het recht op rechtsbijstand ('*to have access to a lawyer*'). Het is de bedoeling dat er uiteindelijk een totaalpakket van standaard minimumnormen ('*a comprehensive package of legislation ... which will provide a minimum set of procedural rights in criminal proceedings in the European Union*') tot stand komt. Nationale wetgevingen zullen vanzelfsprekend aan deze minimumnormen moeten gaan voldoen.

Een effectieve en dus actieve raadsman

In artikel 3 van de (ontwerp) EU-richtlijn is neergelegd dat de verdachte zo spoedig mogelijk ('*as soon as possible*') moet kunnen worden bijgestaan door een raadsman ('*access to a lawyer*'). Zijn recht op rechtsbijstand moet hij in ieder geval kunnen uitoefenen voorafgaand aan de (politie)verhoren, bij de uitoefening van opsporingsbevoegdheden waarbij de aanwezigheid van de verdachte vereist is (zoals bijvoorbeeld bij een confrontatie en bij het politieverhoor), en vanaf het begin van de vrijheidsbeneming (dus: al vanaf de aanhouding). Daarbij staat het belang van een effectieve verdediging als uitgangspunt voorop (lid 2).

In artikel 4 wordt toegelicht wat het recht op rechtsbijstand tenminste inhoudt. Uit de bepaling blijkt ondubbelzinnig dat een effectieve verdediging (veel) meer inhoudt dan een consultatierecht en het recht om bij (politie)verhoren aanwezig te zijn. In het tweede lid wordt benadrukt dat van de raadsman die bij de verhoren aanwezig is, een actieve opstelling wordt verlangd: '*He shall have the right to ask questions, request clarification and make statements*, (...)'.

Het recht van de verdachte op (effectieve) rechtsbijstand is geen absoluut recht. Dit betekent dat uitzonderingen mogelijk zijn. Die uitzonderingen mogen – in het licht van het strafproces in het geheel beschouwd – niet tot gevolg hebben dat de verdachte geen '*fair hearing*' meer heeft. Slechts in zeer uitzonderlijke gevallen kan uitzondering worden gemaakt op de in artikel 3 en 4 van de Richtlijn genoemde rechten. Het uitgangspunt van artikel 8 is dat de rechten onverkort moeten kunnen worden uitgeoefend door de verdachte: '*Member States shall not derogate from any of the provisions of this Directive* (...)'. Naast de voorwaarde dat er alleen uitzondering mag worden gemaakt in uitzonderlijke omstandigheden ('*exceptional circumstances*'), gelden de volgende voorwaarden:

'*Any such derogation:*

(a) shall be justified by compelling reasons pertaining to the urgent need to avert serious adverse consequences for the life or physical integrity of a person;
(b) shall not be based exclusively on the type or seriousness of the alleged offence;
(c) shall not go beyond what is necessary;
(d) shall be limited in time as much as possible and in any event not extend to the trial stage;
(e) *shall not prejudice the fairness of the proceedings.*'

In de Richtlijn wordt bovendien benadrukt dat er geen algemene uitzonderingen mogen worden gecreëerd. Slechts in zeer uitzonderlijke gevallen kan het nodig zijn een uitzondering te maken. Er wordt gesproken over '*compelling reasons*'. Uit de toelichting op de Richtlijn blijkt ondubbelzinnig dat hiermee niet het

'onderzoeksbelang' of 'collusiegevaar' wordt bedoeld. Het moet gaan om zeer uitzonderlijke situaties (waarin bijvoorbeeld levensgevaar valt te duchten).[4]
De rechter moet dan telkens per geval beoordelen of het maken van een uitzondering gerechtvaardigd is: '*Derogations may only be authorised by a duly reasoned decision taken by a judicial authority on a case-by-case basis*'. Alleen met toestemming van de rechter kan in een concreet geval een inbreuk worden gemaakt op de verdedigingsrechten van de verdachte. Dit betekent dat de Richtlijn geen algemene uitzonderingen toestaat en dat de beslissing om een uitzondering te maken op het recht op rechtsbijstand in het concrete geval niet door de politie mag worden genomen (aangezien de politie niet kan worden beschouwd als een rechterlijke autoriteit). Anders gezegd: de politie heeft (volgens de Richtlijn) niet de bevoegdheid de raadsman de toegang tot het politieverhoor van de verdachte te ontzeggen of hem tijdens het verhoor de mond te snoeren of hem uit de verhoorkamer te verwijderen (zonder toestemming van een rechterlijke autoriteit). De politie kan uiteraard wel te allen tijde besluiten het verhoor te beëindigen.
Wanneer de raadsman de toegang tot het verhoor van zijn cliënt wordt ontzegd, heeft dat verstrekkende consequenties. Verklaringen die door de verdachte worden afgelegd zonder dat een raadsman bij het verhoor aanwezig heeft kunnen zijn, mogen namelijk niet voor het bewijs tegen de verdachte worden gebruikt, zo blijkt uit de toelichting op artikel 8 van de Richtlijn: '*In any event, no derogation may have the effect of compromising the fairness of the proceedings and statements made by the person in the absence of a lawyer may never be used as evidence against him.*'
Een verdachte kan afstand doen van bepaalde, hem toekomende, procedurele rechten. Deze mogelijkheid wordt uitgewerkt in artikel 9 van de Richtlijn. In die gevallen waarin het nationale recht de aanwezigheid of de bijstand van een raadsman niet verplicht heeft voorgeschreven, kan de verdachte afstand doen van de in de Richtlijn genoemde verdedigingsrechten. Daarbij gelden echter wel voorwaarden.

'(...) *any waiver of right to a lawyer referred to in this Directive shall be subject to the following conditions:*

(a) the suspect or accused person has received prior legal advice on the consequences of the waiver or has otherwise obtained full knowledge of these consequences;
(b) he has the necessary capacity to understand these consequences and
(c) *the waiver is given voluntarily and unequivocally.*'

Bewijsuitsluiting
Bewijsmateriaal dat is verkregen zonder dat de verdachte gebruik heeft kunnen maken van zijn recht op rechtsbijstand, zal in een bewijsconstructie (in beginsel) buiten beschouwing moeten worden gelaten.[5] Dit uitgangspunt vloeit voort uit de rechtspraak van het EHRM en is in de Richtlijn uitgewerkt in artikel 13.

De rechtspraak van het EHRM
Het is inmiddels vaste rechtspraak van het EHRM dat artikel 6 EVRM ook ziet op de fase van het vooronderzoek in strafzaken ('*the pre-trial stage of criminal proceedings*')[6] en dat de verdachte recht heeft op rechtsbijstand voorafgaand en tijdens de politieverhoren ('*the assistance of a lawyer at the initial stages of police questioning*')[7] en dat dit recht op rechtsbijstand sowieso bestaat – dus ongeacht of hij

[4] 'Any derogation must be justified by compelling reasons pertaining to the urgent need to avert danger for the life or physical integrity of one or more people. (...) In accordance with ECtHR case law, no derogation may be based exclusively on the type or seriousness of the offence (...).'
[5] O.a. Salduz tegen Turkije, Appl.nr. 36391, § 55.
[6] O.a. Salduz tegen Turkije, appl.nr. 36391/02, § 50.
[7] O.a. Salduz tegen Turkije, appl.nr. 36391/02, § 52.

al wordt verhoord – wanneer de verdachte rechtens van zijn vrijheid wordt beroofd (*'as soon as he is deprived of his liberty, irrespective of any questioning'*).[8]
Het recht op een eerlijk proces moet bij zijn concrete invulling *'practical and effective'* zijn.[9] Dit is een belangrijk uitgangspunt. Het recht op rechtsbijstand is één van de fundamentele rechten die deel uitmaken van een eerlijk proces en die de effectiviteit van andere in artikel 6 EVRM voorziene waarborgen garanderen.[10]
In het arrest Dayanan tegen Turkije heeft het EHRM benadrukt dat eerlijkheid van de procedure vereist dat de verdachte kan beschikken over het gehele scala van diensten die specifiek worden geassocieerd met rechtsbijstand.[11] Het recht van alle gedetineerde verdachten op effectieve, zo nodig toegevoegde, rechtsbijstand is onderdeel van de fundamentele voorwaarden van een eerlijk proces. De verdachte dient onmiddellijk vanaf zijn vrijheidsbeneming te kunnen genieten van rechtsbijstand, zulks onafhankelijk van verhoren waaraan hij wordt onderworpen. In de zaak Brusco tegen Frankrijk werd dit laatste nader toegelicht. In dit arrest benadrukt het EHRM dat de aangehouden verdachte vanaf het moment van zijn aanhouding recht heeft op bijstand door een advocaat (*'45. La Cour rappelle également que la personne placée en garde à vue a le droit d'être assistée d'un avocat dès le début de cette mesure...'*) en dat de verdachte dit recht ook heeft gedurende de verhoren (*'... ainsi que pendant les interrogatoires, ...'*). Dit geldt in het bijzonder in het geval dat de autoriteiten hebben nagelaten de verdachte op zijn zwijgrecht te wijzen (*'...et ce* a fortiori *lorsqu'elle n'a pas été informée par les autorités de son droit de se taire.'*).[12]

'Rechtsbijstand' is het kernbegrip. De verdachte die (als zodanig) in het strafproces wordt betrokken, heeft het recht zich door een raadsman te laten bijstaan. Die raadsman verleent vervolgens rechtsbijstand. Ondanks de titel boven het wetsvoorstel 'Rechtsbijstand en politieverhoor', constateert de ACS dat de 'rechtsbijstand' in het wetsvoorstel tamelijk onderbelicht blijft. Het wordt aan de praktijk overgelaten op welke wijze invulling wordt gegeven aan de rechtsbijstand tijdens het politieverhoor.

<u>De rol van de raadsman tijdens het (politie)verhoor van de verdachte</u>
In de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor (2010A007) van het College van Procureurs Generaal, wordt (nog) als uitgangpunt gehanteerd dat de raadsman zich terughoudend dient op te stellen om de voortgang van het verhoor zo min mogelijk op te houden en te beïnvloeden. Hij dient er op toe te zien dat er geen ongeoorloofde pressie op de verdachte wordt uitgeoefend en dat de verklaring correct in het proces-verbaal wordt opgenomen.

Deze Aanwijzing is naar het oordeel van de ACS inmiddels volstrekt achterhaald. De raadsman is geen passieve toeschouwer, maar een volwaardige procesdeelnemer die geacht wordt zijn cliënt met raad en daad bij te staan.
Het begrip 'rechtsbijstand' dient te worden uitgelegd in het licht van een 'effectieve verdediging'. Een effectieve verdediging is een verdediging die kan bijdragen aan de resultaten van het strafproces. Een verdachte die wordt bijgestaan door een raadsman die niets mag of die niets kan, wordt niet effectief verdedigd. Anders gezegd: de raadsman die de rechtsbijstand verleend, dient te beschikken over de noodzakelijke instrumenten om in het belang van zijn cliënt en in het kader van het strafproces invloed uit te oefenen. De vraag die gesteld moet worden, is de vraag over welke instrumenten de raadsman moet kunnen beschikken.

---

[8] O.a. Dayanan tegen Turkije, appl.nr. 7377/03, § 32.
[9] O.a. Salduz tegen Turkije, appl.nr. 36391/02, § 51.
[10] O.a. Pishchalnikov tegen Rusland, appl.nr. 7025/04.
[11] Dayanan tegen Turkije, appl.nr. 7377/03.
[12] Brusco tegen Frankrijk, appl.nr. 1466/07.

Om deze vraag te kunnen beantwoorden, is het van belang stil te staan bij de taak van de raadsman. Onder het paraplu-begrip 'rechtsbijstandverlening' vallen de verschillende taken die de raadsman heeft. Hij is vertrouwenspersoon, raadgever, belangenbehartiger en procesbewaker. De Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor legt de nadruk op de laatstgenoemde taak (t.w. procescontrole in het licht van het vereiste van een eerlijk proces). Uit de rechtspraak van het EHRM en (recentelijk) uit de (ontwerp) EU-richtlijn komt ondubbelzinnig naar voren dat ook de andere taken van de raadsman niet genegeerd mogen worden. Dit betekent dat van de raadsman (als raadgever en belangenbehartiger) tijdens het politieverhoor een actieve opstelling mag / moet worden verlangd. Wanneer dat in het belang van zijn cliënt nodig is, moet hij (kunnen) ingrijpen. Hij zou dat bijvoorbeeld moeten kunnen doen door tijdens het verhoor om een 'time out' te vragen voor overleg met zijn cliënt, door zijn cliënt tijdens het verhoor te adviseren een beroep te doen op het zwijgrecht, of door aanvullende vragen te stellen en opmerkingen te maken naar aanleiding van de door de politie gestelde vragen.
Beperkende voorwaarden (zoals die werden opgelegd in het kader van het experiment raadsman bij politieverhoor), dragen niet bij aan een effectieve verdediging en zijn met het oog op de waarheidsvinding evenmin noodzakelijk. Zeker niet wanneer men zich realiseert dat de verdachte op geen enkele wijze hoeft mee te werken aan zijn eigen veroordeling. Het feitelijk uitsluiten van de rechtsbijstand tijdens het politieverhoor heeft niets te maken met het belang van de waarheidsvinding, maar leidt er daarentegen wel toe dat de positie van de verdachte onnodig en onterecht wordt verzwakt.

De ACS stelt zich op het standpunt dat de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor onverwijld dient te worden ingetrokken. De aanwijzing is inmiddels achterhaald.
Het ligt op de weg van de advocatuur zelf om met een stuk (protocol, statuut of anderszins) te komen, waarin aan de eigen beroepsgroep – maar ook aan de buitenwereld (incl. politie en justitie) – ondubbelzinnig wordt uitgelegd wat de taak en de rol van de raadsman is en wat er voor nodig is om te kunnen garanderen dat de raadsman die taak en rol naar behoren kan uitoefenen. Een dergelijk stuk is inmiddels in voorbereiding. Het Statuut voor de raadsman in strafzaken (NVSA, 2003) zal worden aangepast aan de recente ontwikkelingen.

<u>Snellere afdoening in 'standaardzaken'</u>
In het wetsvoorstel wordt voorgesteld dat verdachten in alle misdrijfzaken kunnen worden opgehouden voor onderzoek en verhoor. Die mogelijkheid bestaat nu alleen in gevallen van heterdaad en daarbuiten bij misdrijven waarvoor voorlopige hechtenis mogelijk is.
De officier van justitie beslist vervolgens over het vervolgtraject. In zaken waarin voorlopige hechtenis niet mogelijk is, wordt – in zaken waarin er naar het oordeel van de officier van justitie voldoende bewijs voorhanden is – een beslissing genomen over de afdoening door middel van een strafbeschikking. Wordt de verdachte wel in verzekering gesteld, dan wordt eveneens geprobeerd (binnen drie dagen) te beslissen over de afdoening. In veel gevallen die als 'standaardzaken' kunnen worden gekwalificeerd, komt er geen raadsman meer aan te pas. Het is niet denkbeeldig dat veel verdachten die zelf voor de rechtsbijstand moeten gaan betalen, daarvan af zullen zien. Het gevolg is dat straks veel misdrijfzaken binnen het tijdsbestek van maximaal een paar dagen zullen worden afgedaan, zonder dat de verdachte rechtsbijstand heeft genoten en zonder dat er een rechter aan te pas is gekomen. Spronken waarschuwde onlangs in het NJB voor dit 'horrorscenario'.[13] Het deed haar denken aan de lopende band van het Crime Control Model van Packer: 'Het politiebureau als detentie-, verhoor-, onderzoek- en berechtingscentrum ineen.

[13] Taru Spronken, De politierechtbank of: waar blijft de rechter, NJB 2011/1126, p. 1431.

Hoezo scheiding der machten? Wie toetst er nog aan het legaliteitsbeginsel? En wat blijft er nog over van de functie van de openbare terechtzitting waar "*justice can seen be done*"?
De ACS benadrukt dat snelheid in de procedure niet ten koste mag gaan van het recht dat iedere verdachte heeft op effectieve verdediging en (als onderdeel daarvan) op effectieve rechtsbijstand. Ook in 'standaardzaken' moet de verdachte de (mogelijke) consequenties van zijn beslissingen kunnen overzien. Hij moet in staat worden gesteld de juiste afwegingen te kunnen maken. Dit betekent dat hij bijvoorbeeld op de hoogte moet worden gesteld van de eventuele consequenties van het instemmen met een strafbeschikking (bijvoorbeeld voor het verkrijgen van een VOG).
Door de toegenomen mogelijkheden tot vrijheidsbeneming, zal ook de druk op verdachten toenemen (bijvoorbeeld om in te stemmen met de voorgestelde strafbeschikking). De verdachte die (maximaal 18 uren) wordt opgehouden voor onderzoek, heeft geen keuze. Zijn vrijheid is hij kwijt. De druk om in te stemmen met een afdoeningsvoorstel is enorm. De rechtspositie van deze verdachte moet gegarandeerd zijn. Dit betekent dat juist ook deze verdachte aanspraak moet kunnen maken op (gefinancierde) rechtsbijstand. De raadsman zal op zijn beurt toegang tot de verdachte en tot het procesdossier moeten hebben.
In het huidige voorstel is de rechtspositie van de verdachte die op de lopende band van justitie terecht komt, niet gegarandeerd. Er wordt op geen enkele wijze gecontroleerd wie of wat er op de lopende band terecht komt. Er is geen toezicht op wat er allemaal gebeurt. Zwakke zaken kunnen buitengerechtelijk worden afgedaan, zonder dat er ooit een haan naar kraait. Een minimale waarborg met het oog op het garanderen van een eerlijk proces, is dat de rechtsbijstand voor de verdachten in deze zaken goed wordt geregeld. De ACS stelt daarom voor om ook voor deze gevallen te regelen dat een raadsman wordt aangewezen.

<u>Nog enkele losse opmerkingen naar aanleiding van het wetsvoorstel</u>
Allereerst is het de ACS opgevallen dat in de eerder geciteerde doelstelling (p. 4 van de MvT) wordt benadrukt dat het wetsvoorstel o.a. strekt tot toekenning van het recht op rechtsbijstand tijdens het politieverhoor. Aldus geformuleerd, kan de ACS zich volledig vinden in de voorgestelde regeling. In de uitwerking, zoals die in artikel 28b Sv is opgenomen, ziet de ACS deze doelstelling echter slechts ten dele terugkomen. Zo wordt het recht beperkt tot een recht van de 'aangehouden verdachte' en wordt het recht op rechtsbijstand tijdens het politieverhoor omschreven als het recht op 'bijwonen' van het verhoor en wordt er bovendien een uitzondering ('...tenzij het belang van het onderzoek dit verbiedt') geformuleerd. Opmerkelijk is ook dat het recht van de verdachte wordt beperkt tot het 'verhoor wegens verdenking van een strafbaar feit waarop naar de wettelijke omschrijving gevangenisstraf is gesteld van zes jaar of meer'. Een en ander is aanleiding voor de ACS om – ondanks dat zij de doelstellingen grotendeels onderschrijft – toch een enigszins kritisch geluid te laten horen.
Een tweede aandachtspunt vormt de financiële vergoeding die de raadsman ontvangt voor de door hem verleende rechtsbijstand. Met name met het verlenen van rechtsbijstand tijdens de politieverhoren zal in de praktijk vaak veel tijd zijn gemoeid. De raadsman kan die tijd niet aan andere zaken besteden. Om te voorkomen dat de verdachten verstoken blijven van rechtsbijstand tijdens de politieverhoren (omdat ze geen advocaat kunnen vinden die bereid is die bijstand te verlenen zonder daarvoor een adequate vergoeding te ontvangen), zal er duidelijkheid moeten komen over de vergoeding die de raadsman voor zijn werkzaamheden ontvangt en zal gegarandeerd moeten zijn dat die vergoeding redelijk is. Het is zeer opmerkelijk dat

in het wetsvoorstel hieromtrent niets geregeld is.[14] Een adequate vergoeding van de werkzaamheden die de raadsman verricht ten behoeve van verdachten die recht hebben op toegevoegde rechtsbijstand, is immers een voorwaarde die het mogelijk maakt voor de advocaat om zijn taak naar behoren te kunnen uitoefenen (vgl. regel 33 Statuut voor de raadsman in strafzaken), en vormt daarmee een belangrijke garantie voor een eerlijk proces in de zin van artikel 6 EVRM. In de woorden van de Minister: 'In het belang van een behoorlijke rechtsbedeling is het op bepaalde momenten van belang dat de verdachte zich – ongeacht zijn inkomenspositie – verzekerd weet van rechtsbijstand opdat hij deugdelijk geïnformeerd over de consequenties van zijn beslissingen zijn procespositie en proceshouding kan bepalen'.
(MvT, p. 7)
De Minister voegt hieraan nog het volgende toe: 'Daarbij is niet uitgesloten dat indien later blijkt dat de verdachte over voldoende draagkracht beschikt, de kosten van verleende rechtsbijstand kunnen worden teruggevorderd'. (MvT, p. 7) Deze gedachte wordt uitgewerkt in het voorgestelde artikel 45 Sv. Het huidige artikel 49 Sv bevat een vergelijkbare regeling, maar is in de praktijk een dode letter. De Minister geeft thans aan de het 'dit kabinet ernst is met het realiseren van verhaal in de gevallen waarin de verdachte over voldoende draagkracht beschikt om een gedeeltelijke of gehele bijdrage te leveren aan de te zijnen behoeve gemaakte kosten voor rechtsbijstand'. (MvT, p. 65) De onzekerheid over de financiële afwikkeling van de zaak, kan voor de verdachte een reden zijn om van rechtsbijstand af te zien. De mogelijkheid van verhaal van kosten van rechtsbijstand, vormt aldus een blokkering van een effectieve rechtsbijstand. Deze onzekerheid wordt versterkt door het feit dat het wetsvoorstel op het punt van de financiën uitermate algemeen en vaag is geformuleerd. Zo wordt bijvoorbeeld niet aangegeven onder welke voorwaarden verhaal mogelijk zou kunnen zijn. Dit betekent dat de raadsman zijn cliënt vooraf niet kan informeren over de consequenties die deze regeling in het individuele geval kan hebben. Een 'informed consent' is daarom niet mogelijk. Verdachten die niet teveel geld te besteden hebben, zullen al gauw (zekerheidshalve!) afzien van hun recht op rechtsbijstand. Ook verdachten voor wie het geld een minder grote rol speelt, kunnen vanwege de onzekerheid voor wat betreft de hoogte van het aan de Staat te betalen bedrag (naast bijvoorbeeld andere onzekere bedragen, zoals schadevergoeding en ontneming) en de zekerheid dat zij de rekening van de rechtsbijstand in de eerste fase van het strafproces gepresenteerd krijgen, afstand doen van hun recht(en). Aldus wordt een (veelal onzeker) financieel argument doorslaggevend voor de vraag of een verdachte van zijn recht(en) gebruik maakt. De ACS stelt zich op het standpunt dat in alle gevallen het belang van de verdachte bepalend zou moeten zijn als het gaat om de wijze waarop de verdediging wordt gevoerd, en niet zijn portemonnee. Een consequentie van de voorgestelde regeling is dat de raadsman voorafgaand aan de rechtsbijstandverlening zijn cliënt zal moeten meedelen dat de kans bestaat de hij (de cliënt) aan het eind van de rit een rekening krijgt in verband met de werkzaamheden die door de raadsman zijn verricht in verband met de verleende rechtsbijstand in de eerste fase van het strafproces. De kans is groot dat veel verdachten er de voorkeur aan zullen geven de kosten zo laag mogelijk te houden.
Hier komt bij dat de invoering en het in stand houden van een systeem tot verhaal van de kosten van rechtsbijstand zelf ook veel geld zal gaan kosten. Het is de vraag of de opbrengsten van een dergelijk systeem opwegen tegen de kosten ervan. Het

[14] Het wetsvoorstel bevat in artikel 44 Sv slechts een algemene verwijzing naar de Wet op de rechtsbijstand en de bijbehorende Uitvoeringsbesluiten. Ook de Memorie van Toelichting volstaat daarmee: 'De Minister van Veiligheid en Justitie is via de raad voor rechtsbijstand verantwoordelijk voor het verschaffen van rechtsbijstand aan verdachten die zelf niet in staat zijn rechtsbijstand te betalen. De hoogte van de toe te kennen vergoedingen en de wijze van uitkering worden geregeld in de Wet op de rechtsbijstand en bijbehorende Uitvoeringsbesluiten.' (p. 7).

noodzakelijke onderzoek naar de financiële draagkracht van de verdachte leidt tot toename van de bureaucratisering. Het optuigen van een systeem van verhaal, kost veel en levert waarschijnlijk weinig op. Er vanuit gaande dat veroordeelden die gedetineerd zijn (en die in de regel daardoor geen inkomsten hebben), een sociale uitkering ontvangen, of een minimuminkomen genieten, gevrijwaard zullen blijven van verhaal (omdat hun draagkracht daartoe geen aanleiding geeft), blijft er maar een kleine groep veroordeelden over op wie systeem (incl. de bezwaarschriftprocedure) zou kunnen worden toegepast.
De ACS beveelt aan het voorgestelde artikel 45 Sv niet in het uiteindelijke wetsvoorstel op te nemen. In elk geval dienen de kosten van de rechtsbijstand vanaf het eerste contact tot en met de voorgeleiding aan de rechter-commissaris vrij te zijn van verhaal.

In de voorgestelde artikelen 38 en 39 Sv wordt geregeld dat de verdachte een raadsman kan kiezen en – in het andere geval – een raadsman krijgt toegevoegd (aangewezen). De ACS hecht er aan te benadrukken dat ook de verdachte die een raadsman krijgt aangewezen het recht moet hebben op een vrije advocatenkeuze. De formulering in het voorgestelde artikel 39, derde lid, Sv lijkt op dit punt te vrijblijvend te zijn. De verdachte kan een voorkeur *aangeven*. Er staat vervolgens niet dat de politie (de hulp officier van justitie) en / of de het bestuur van de raad voor rechtsbijstand contact moeten opnemen met de advocaat voor wie de verdachte een voorkeur heeft uitgesproken en dat die advocaat vervolgens als raadsman wordt aangewezen (wanneer deze daarmee instemt). Uit het vierde lid van het voorgestelde artikel 39 Sv zou kunnen worden afgeleid dat de bijstand in beginsel wordt verleend door een advocaat die 'aanwezig' is. Dat zal in de regel niet de voorkeursadvocaat zijn. De ACS zou graag zien dat de regeling in de voorgestelde artikelen 38 en 39 Sv verduidelijkt wordt, zodat in alle gevallen verzekerd is dat de verdachte – ook wanneer hij voor aanwijzing van een raadsman in aanmerking komt – een beroep kan doen op een voorkeursadvocaat.

In het artikelsgewijs commentaar (MvT, p. 63) wordt onder F (weergave van verhoor) een interessante opmerking gemaakt, die vreemd genoeg niet correspondeert met de tekst van het wetsvoorstel: 'In artikel 29 (voorgesteld) is de regeling van het verhoor opgenomen. Het eerste lid is ontleend aan artikel 47bis, derde lid, van het Belgische wetboek van strafvordering. Toegevoegd is de bestaande maximumduur van het verhoor en de bevoegdheid van de verdachte om te verzoeken om een onderbreking.' De ACS merkt op dat het een goede gedachte is de duur van het verhoor aan een maximum te binden en de verdachte en diens raadsman de mogelijkheid te bieden om, telkens wanneer daaraan behoefte bestaat, een 'time out' te vragen. Het verdient aanbeveling beide in de Memorie van Toelichting aangekondigde toevoegingen ook daadwerkelijk in het wetsvoorstel op te nemen.

In het wetsvoorstel onder K wordt voorgesteld artikel 487, eerste lid, te wijzigen in die zin dat de zinsnede 'artikel 60, eerste en derde lid' wordt vervangen door 'artikel 57, eerste tot en met derde lid'. De ACS gaat er vanuit dat hier sprake is van een (kennelijke) schrijffout en dat bedoeld zal zijn de in artikel 487 Sv opgenomen zinsnede 'artikel 61, eerste en derde lid' te vervangen. Daarnaast zou het wellicht ook verstandig zijn in artikel 487, eerste lid, Sv een uitdrukkelijke verwijzing op te nemen naar de (voorgestelde) artikelen 27, 27c, 27d, 28, 28a, 28b, 29 en 29a Sv. De verdachte die de leeftijd van twaalf jaren nog niet heeft bereikt, kan weliswaar niet strafrechtelijk worden vervolgd (artikel 486 Sv). Daar staat echter tegenover dat zijn verklaringen wel consequenties voor hem kunnen hebben (bijvoorbeeld in het kader van een eventueel civielrechtelijk traject) en als bewijsmiddel tegen medeverdachten kunnen worden gebruikt. Er vanuit gaande dat verdachten die jonger zijn dan twaalf jaar als zeer kwetsbare verdachten moeten worden beschouwd, ligt het niet voor de

hand dat juist zij geen aanspraak zouden kunnen maken op o.a. rechtsbijstand wanneer zij als verdachte in het strafproces worden betrokken. Ook het pressieverbod (artikel 29, eerste lid, Sv) zou ten aanzien van deze categorie verdachten moeten gelden.

Minderjarige verdachten zijn per definitie kwetsbare verdachten. Het is in het licht van o.a. het IVRK van belang dat gegarandeerd is dat de jeugdige verdachte passende (juridische) bijstand krijgt. Dat geldt niet alleen voor minderjarige verdachten die zich voor de strafrechter moeten verantwoorden, maar ook voor de afdoening buiten rechte. In het voorgestelde artikel 490, derde lid, wordt voorgesteld de jeugdige verdachte in veel gevallen waarin de zaak door de officier van justitie wordt afgedaan, het recht op (kosteloze) rechtsbijstand te ontzeggen. Dit voorstel loopt volkomen uit de pas met het recente advies van de Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming ('Het jeugdstrafproces: toekomstbestendig!', 14 maart 2011). In het licht van het recente RSJ-advies had het meer voor de hand gelegen het bestaande artikel 489 Sv zo aan te passen dat de minderjarige verdachte in alle gevallen waarin het openbaar ministerie hem een strafbeschikking wil opleggen of waarin het de zaak aan de strafrechter wil voorleggen, een raadsman krijgt aangewezen. De aard van het feit (misdrijf of overtreding) en de hoogte van de eis of de straf, zouden niet bepalend moeten zijn voor de vraag of de (kwetsbare) minderjarige verdachte recht heeft kosteloze rechtsbijstand. Waar het om gaat is dat een kwetsbare verdachte strafrechtelijk ter verantwoording wordt geroepen, terwijl hij niet geacht kan worden zelf de consequenties van zijn beslissingen, uitspraken en handelingen te overzien en men evenmin van hem kan verlangen dat hij in alle opzichten op een adequate wijze voor zijn eigen belangen opkomt. De in de Memorie van Toelichting opgenomen zinsnede (p. 71) dat met de verhoging (van de minimale sancties om voor rechtsbijstand in aanmerking te komen) 'tegemoet [wordt] gekomen aan wensen uit de praktijk', is zonder nadere toelichting volstrekt onbegrijpelijk. Het tegendeel is eerder waar. De praktijk heeft juist behoefte aan verruiming van de regeling van rechtsbijstand aan minderjarige verdachten. Het komt nog veel te vaak voor dat minderjarige verdachten die bij de officier van justitie ter verantwoording worden geroepen (TOM-zitting) of die voor de kantonrechter moeten verschijnen (bijv. in leerplichtzaken), verstoken blijven van rechtsbijstand omdat zij de kosten daarvan niet kunnen opbrengen.

Aanbevelingen

1.
Het consultatierecht van de verdachte vormt een belangrijke garantie voor een eerlijk proces. In het voorgestelde artikel 28a, eerste lid, Sv wordt het recht beperkt tot een onderhoud van een half uur. Een gesprek van een half uur zal in veel gevallen voldoende zijn voor de verdachte om antwoord te krijgen op de belangrijkste vragen en om zijn proceshouding te bepalen. Het is echter niet uitgesloten dat in voorkomende gevallen een verdachte meer tijd nodig heeft om zich ter voorbereiding op het verhoor te laten informeren en adviseren door zijn raadsman teneinde een weloverwogen keuze te kunnen maken met betrekking tot de proceshouding tijdens het verhoor door de politie.
Aangezien de gekozen proceshouding in veel gevallen bepalend is voor het traject dat volgt, is het erg belangrijk dat de verdachte een juiste afweging maakt. Het is niet in het belang van de verdachte, noch in het belang van de waarheidsvinding, dat zo'n belangrijke beslissing onder tijdsdruk wordt genomen.

Hier komt nog bij dat de voorgestelde beperking van het consultatiegesprek tot een half uur, overduidelijk in strijd is met de artikelen 3, tweede lid, en 4, vijfde lid, van de (ontwerp) EU-richtlijn.
De ACS stelt daarom voor de woorden 'gedurende een half uur' in artikel 28a, eerste lid, Sv te schrappen.

2.
In het voorgestelde derde lid van artikel 28a Sv wordt vastgelegd dat de verdachte afstand kan doen van het consultatierecht. De ACS vraagt zich af of het wel verstandig is een dergelijke bepaling in de wet op te nemen. Een verdachte die – om wat voor reden ook – geen behoefte heeft aan een onderhoud met een raadsman, kan de raadsman die zich op het politiebureau meldt naar aanleiding van een z.g. Salduz-melding na het handenschudden meteen weer wegsturen. De raadsman kan in zo'n geval proberen de verdachte ervan te overtuigen dat het toch niet onverstandig is een (kort) onderhoud met hem te hebben. De raadsman die niet gewenst wordt, zal in de meeste gevallen (nadat hij zich er van heeft vergewist dat de verdachte inderdaad geen behoefte heeft aan een onderhoud met hem) binnen de kortste keren weer zijn vertrokken.
Het vastleggen in de wet van de mogelijkheid die de verdachte heeft om 'welbewust en vrijwillig' afstand te doen van het consultatierecht, kan ertoe leiden dat oneigenlijke motieven een rol gaan spelen. Er zijn nu al standaardformulieren in omloop waarmee de verdachte afstand kan doen van het hem toekomende consultatierecht. Het is volstrekt oncontroleerbaar op grond waarvan de verdachte een dergelijk formulier ondertekent. Het gevaar van misbruik (door bijvoorbeeld misleiding of intimidatie) ligt op de loer.
De ACS stelt voor het voorgestelde derde lid van artikel 28a Sv om die reden volledig te schrappen.
Subsidiair wordt geadviseerd het derde lid van artikel 28a Sv zo te wijzigen dat daarin wordt bepaald dat de verdachte slechts afstand kan nadat hij een onderhoud met een raadsman heeft gehad. In dit verband wijst de ACS op artikel 9, eerste lid, van de (ontwerp) EU-richtlijn. Daarin wordt benadrukt dat eerst afstand kan worden gedaan door de verdachte na '*prior legal advice on the consequences of the waiver*'. Het behoeft geen betoog dat de raadsman de meest aangewezen persoon is om de verdachte te informeren en te adviseren op dit punt.

De ACS realiseert zich dat het in z.g. bagatelzaken niet wenselijk is dat de verdachte (lang) moet wachten op de komst van een raadsman. De oplossing van dit 'probleem' ligt voor de hand: In zaken waarin het op voorhand volstrekt duidelijk is dat vrijheidsbeneming niet aan de orde behoort te zijn, wordt de verdachte niet aangehouden, maar wordt hij – nadat zijn persoons- en adresgegevens zijn genoteerd – uitgenodigd om op een later moment naar het politiebureau te komen om een verklaring af te leggen. Vanzelfsprekend dient de politie de verdachte in dat geval wel te wijzen op zijn recht een raadsman te consulteren. Dit laatste kan eenvoudig door bij de uitnodiging een informatiefolder te verstrekken waarin de rechten van de verdachte worden opgesomd en toegelicht. Een dergelijke gang van zaken past bij het fundamentele uitgangspunt dat het dwangmiddel van de vrijheidsbeneming slechts als *ultimum remedium* moet worden ingezet. De ACS benadrukt dat ook het z.g. ophouden voor onderzoek tot de vrijheidsbenemende dwangmiddelen dient te worden gerekend.

3.
In de Memorie van Toelichting (p. 42) wordt benadrukt dat het verhoor van de verdachte als een vrijheidsbenemend dwangmiddel moet worden beschouwd: 'letterlijk in die zin dat de verdachte zich niet naar eigen inzicht mag verwijderen, en figuurlijk omdat hij de ondervraging van de politieambtenaren moet dulden.'

Desondanks wordt in het voorgestelde artikel 28b Sv het recht op bijstand tijdens het politieverhoor beperkt tot het verhoor van de 'aangehouden' verdachte.
Ook de niet-aangehouden verdachte ervaart de druk van het politieverhoor. Hij zal evenzogoed behoefte hebben aan rechtsbijstand tijdens het verhoor. Het door de wetgever voorgestelde onderscheid (aangehouden / niet-aangehouden verdachte) heeft – gelet op het karakter van het politieverhoor, dat in beide gevallen niet wezenlijk verschilt, iets kunstmatigs. Voor het genoemde onderscheid bestaat geen enkele grond. De (ontwerp) EU-richtlijn maakt (in artikel 3) zo'n onderscheid dan ook niet. Iedere verdachte heeft recht op recht op rechtsbijstand tijdens het verhoor. Daarnaast heeft de verdachte recht op bijstand *'from the outset of deprivation of liberty'*.
Door in het wetsvoorstel uitdrukkelijk onderscheid te maken tussen aangehouden en niet-aangehouden verdachten, bestaat het gevaar dat het moment van aanhouding wordt uitgesteld tot na het verhoor (met het enkele doel het recht van de verdachte op rechtsbijstand tijdens het verhoor te frustreren). De ACS stelt voor het woord 'aangehouden' in het voorgestelde artikel 28b Sv te schrappen.

4.
Al eerder kwam de ongelukkige woordkeuze in het voorgestelde artikel 28b, eerste lid, Sv ter sprake. Door het recht te formuleren als een aanwezigheidsrecht, bestaat de kans dat de raadsman in de praktijk niet in de gelegenheid zal worden gesteld de rechtsbijstand te verlenen die nodig is. Een raadsman is rechtsbijstandverlener (en geen passieve toeschouwer). Hij zit bij het verhoor om zijn cliënt met raad en daad bij te staan. Dit betekent bijvoorbeeld dat hij tijdens het verhoor met zijn cliënt moet kunnen overleggen en dat hij zijn cliënt tijdens het verhoor moet kunnen adviseren.
In het kader van het experiment raadsman bij politieverhoor had de raadsman nauwelijks de mogelijkheid om daadwerkelijk rechtsbijstand te verlenen. Dit werd als een groot bezwaar gezien (ook al bleek in veel gevallen een actief optreden niet noodzakelijk te zijn). Nog steeds worden raadslieden die politieverhoren bijwonen, geconfronteerd met het protocol dat in het kader van het experiment was opgesteld. Ook de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor (2010A007) van het College van Procureurs-Generaal gaat uit van een terughoudende opstelling van de raadsman die tot het politieverhoor wordt toegelaten. Gelet op de inhoud van de (ontwerp) EU-richtlijn is een dergelijke benadering van de rol en taakopvatting van de raadsman tijdens het politieverhoor niet langer houdbaar.[15]
De advocatuur werkt inmiddels aan een eigen protocol waarin (aan de eigen beroepsgroep, maar vooral ook aan andere procesdeelnemers) wordt uitgelegd wat de rol en de taak is van de raadsman tijdens het politieverhoor. Ter voorkoming van misverstanden stelt de ACS voor de woorden 'kan .... bijwonen' te vervangen door de woorden 'verleent .... de door hem noodzakelijk geachte rechtsbijstand tijdens...'. Het eerste lid van artikel 28b Sv zou dan als volgt komen te luiden: 'Op verzoek van de verdachte verleent de raadsman de door hem noodzakelijk geachte rechtsbijstand tijdens het verhoor'.

5.
Het recht op rechtsbijstand tijdens het politieverhoor wordt in het voorgestelde artikel 28b, eerste lid, Sv beperkt tot 'het verhoor wegens verdenking van een strafbaar feit waarop naar de wettelijke omschrijving gevangenisstraf is gesteld van zes jaar of

[15] Dit lijkt ook de opvatting te zijn van de top van het Openbaar Ministerie, zoals verwoord in de opinie van de (toenmalige) voorzitter van het College van Procureurs-Generaal in het NRC-Handelsblad van 11 maart 2011. Hij schrijft o.a.: 'Daarom is voor mij niet meer de vraag of, maar hoe we die verhoorbijstand vorm zullen geven en hoe tegemoet kan worden gekomen aan de praktische bezwaren waarop lang de nee-stem van het OM was gegrondvest. (...). Mijn uitgangspunt is dat de aanwezigheid van de advocaat tijdens het verhoor iets wezenlijks moet toevoegen aan de rechtsbescherming van de verdachte.'

meer'. Een dergelijke beperking is willekeurig en miskent dat, ook in zaken die betrekking hebben op feiten met een lager strafmaximum, het verhoor het karakter heeft van een dwangmiddel. Een politieverhoor is voor de verdachte nimmer een vrijblijvend gesprek. Er is hoe dan ook sprake van dwangcommunicatie. Ook iemand die verdacht wordt van bijvoorbeeld diefstal (art. 310 Sr), mishandeling (art. 300 Sr), grooming (248e Sr), of dood door schuld (art. 307 Sr), ervaart de druk van het politieverhoor en kan behoefte hebben aan rechtsbijstand. Er is geen goede reden te bedenken om deze verdachte die bijstand te ontzeggen (louter op basis van het strafmaximum dat op het feit is gesteld).
Het argument dat het zes-jaarscriterium is gekozen omdat dit aansluit bij de grens die geldt voor de OM-afdoening overtuigt niet. Sterker nog: het feit dat bij de afdoening van de zaak geen rechter betrokken hoeft te zijn, is een reden te meer om juist in zo'n zaak extra waarborgen in te bouwen.
De ACS wijst erop dat in de (ontwerp) EU-richtlijn de aard of de ernst van het misdrijf geen grond is om de verdachte het recht op rechtsbijstand tijdens het verhoor te ontzeggen. Integendeel. Uit artikel 3 van de Richtlijn blijkt ondubbelzinnig dat iedere verdachte recht heeft op '*access to a lawyer*'.
De ACS stelt voor in het eerste lid van artikel 28b Sv de zinsnede 'waarop naar de wettelijke omschrijving gevangenisstraf is gesteld van zes jaar of meer' te schrappen.

6.
In hetzelfde artikellid (artikel 28b, eerste lid, Sv) wordt een uitzondering geformuleerd ('...tenzij het belang van het onderzoek dit verbiedt.'). De ACS kan zich geen situatie voorstellen waarin het belang van het onderzoek de bijstand van een raadsman tijdens het verhoor van zijn cliënt verbiedt. In het extreme geval dat er sprake is van een situatie waarin niet gewacht kan worden op de komst van de raadsman, kan niet worden gezegd dat sprake is van een situatie waarin het belang van het onderzoek verbiedt dat de raadsman bij het verhoor aanwezig is en zijn cliënt bijstaat. In zo'n geval kan de raadsman immers gewoon aanschuiven zodra hij arriveert.
Collusiegevaar kan een reden zijn om in het belang van het onderzoek beperkende maatregelen aan de verdachte op te leggen, maar vormt – vanzelfsprekend – geen argument om de raadsman niet tot het verhoor van zijn cliënt toe te laten. Het belang van het onderzoek verbiedt in zo'n geval niet dat de raadsman bij het verhoor aanwezig is en zijn cliënt bijstaat. De opgelegde beperkingen beperken de raadsman vervolgens wel in het contact met derden (en dat kan – beredeneerd vanuit het belang van de opsporing – terecht zijn).
De uitzonderingsgrond wordt in de Memorie van Toelichting niet of nauwelijks toegelicht. Op p. 25 wordt slechts meegedeeld dat voor de redactie van de bepaling is aangesloten bij de bewoordingen van artikel 186a Sv. Voor zover de ACS dat kan nagaan, komt het in de praktijk niet voor dat de raadsman door de rechter-commissaris wordt geweigerd aanwezig te zijn bij het verhoor van zijn cliënt (de verdachte), met als motivering dat het belang van het onderzoek dit verbiedt. Het is evenmin goed voorstelbaar dat die situatie zich bij het verhoor van zijn cliënt (de verdachte) door de politie zal voordoen.
De enige situatie die het maken van een uitzondering wellicht rechtvaardigt, is de situatie dat de raadsman ervan verdacht wordt deel uit te maken van de criminele- of terroristische organisatie waarvan ook zijn cliënt deel zou uit maken. In zo'n geval zou er (geredeneerd vanuit het belang van het onderzoek) sprake kunnen zijn van een noodzaak om de raadsman buiten de deur te houden. Een dergelijke situatie is hoogst uitzonderlijk en hoeft dan ook niet in het artikel waarin het recht van de verdachte wordt vastgelegd te worden opgenomen. Er zijn in zo'n geval andere middelen die ingezet zouden kunnen worden (zoals beperking van het vrije verkeer of aanhouding en inverzekeringstelling van de verdachte advocaat).
Hier staat tegenover dat het formuleren van een uitzondering in de praktijk ongetwijfeld zal leiden tot (vervelende en onnodige) discussies over de vraag in

welke gevallen het belang van het onderzoek de rechtsbijstand *verbiedt*. Aangezien het antwoord op die vraag in zijn algemeenheid wel gegeven kan worden (n.l. vrijwel nooit!), stelt de ACS voor deze uitzonderingsgrond te schrappen.
Al eerder werd opgemerkt dat in de (concept-) EU-richtlijn wordt benadrukt dat een uitzondering slechts toelaatbaar is in situaties waarin het leven of de fysieke integriteit van een ander concreet gevaar loopt. De ACS volstaat thans met te verwijzen naar de toelichting op artikel 8 van de Richtlijn en (in het bijzonder) naar de nrs. 15 – 17 van de Preambule, waaruit ondubbelzinnig blijkt dat het onderzoeksbelang en eventueel collusiegevaar geen uitzonderingsgrond mogen vormen:

'*15. Derogations from the right of access to a lawyer and the right to communicate upon arrest should be permitted only in exceptional circumstances, in line with case law of the European Court of Human Rights, where there are compelling reasons relating to the urgent need to avert serious adverse consequences for the life or physical integrity of another person and where there are no other less restrictive means to achieve the same result, such as, in cases of a risk of collusion, replacement of the lawyer chosen by the suspect or accused person or nomination of a different third party to communicate with;*

16. Any such derogation should only lead to a deferral, as limited as possible, of the initial access to a lawyer and should not affect the substance of this right. It should be subject to a case-by-case assessment by the competent judicial authority, which should give reasons for its decision;

17. Derogations should not prejudice the right to a fair trial and in particular should never lead to statements made by the suspect or accused person in the absence of his lawyer to be used to secure his conviction.'

Gelet op het bovenstaande wordt eveneens voorgesteld het tweede en derde lid van artikel 28b Sv te schrappen. Met het vervallen van de uitzonderingsgrond, zijn deze artikelleden overbodig geworden.

7.
In het wetsvoorstel wordt niet uitdrukkelijk en in algemene zin vastgelegd dat de verhoren audiovisueel of auditief moeten worden geregistreerd. Slechts in uitzonderlijke gevallen zou die verplichting moeten bestaan.
Hierboven werd al ingegaan op het belang van de registratie van verhoren. Registratie van verhoren dient zowel het belang van de waarheidsvinding als dat van de rechtsbescherming. De ACS stelt voor een nieuw artikel 28c Sv op te nemen waarin de registratieplicht wordt vastgelegd. Op zich hoeven niet alle verhoren te worden opgenomen. In de wet zou de verplichting moeten worden opgenomen dat het verhoor dient te worden opgenomen indien de raadsman niet bij het verhoor aanwezig is en voorts indien één van de betrokken partijen (politie, justitie of verdediging) dat wenst. De gemaakte opnamen zullen vanzelfsprekend tot de processtukken moeten worden gerekend.

8.
De laatste volzin van het derde lid van het voorgestelde artikel 29a Sv dient te worden geschrapt. Het enkele feit dat een handtekening wordt gezet, impliceert niet (altijd) dat hetgeen is opgenomen ook wordt erkend.
Daarentegen is het wel wenselijk dat aan het derde lid van het voorgestelde artikel 29a Sv wordt toegevoegd dat de door de verdachte te maken opmerkingen ook in het proces-verbaal moeten worden weergegeven.

Het voorgestelde vierde lid van artikel 29a Sv dient te worden geschrapt. Dit artikellid is zinloos, omdat ook zonder deze toevoeging het de verdachte te allen tijde is toegestaan om (in een latere fase) een schriftelijke verklaring aan het dossier te laten toevoegen dan wel schriftelijke (of mondelinge) opmerkingen over het dossier te maken. De functie van de voorgestelde bepaling is onduidelijk en zou kunnen leiden tot onnodige discussies. In plaats van het opnemen van 'zijn lezing van het feit', is het wel zinvol de verdachte de mogelijkheid te geven 'zijn opmerkingen naar aanleiding van het verhoor' te laten maken en die te hechten aan het proces-verbaal dat van het verhoor wordt opgemaakt. De verdachte zou zich dan bijvoorbeeld kunnen uitlaten over hoe hij het verhoor heeft ervaren. Dergelijke informatie kan van belang zijn bij de beoordeling van het verhoor als bewijsmiddel.
Het vijfde lid zou eveneens opnieuw geformuleerd moeten worden. In die formulering zou tot uitdrukking moeten komen dat verhoren in beginsel auditief worden geregistreerd en dat bij ministeriële regeling wordt geregeld in welke gevallen audiovisuele registratie is aangewezen. Daarbij moet gedacht worden aan verhoren in zaken die betrekking hebben op zeer ernstige misdrijven en aan verhoren van kwetsbare personen.

9.
De kennisneming van processtukken vormt een punt van aandacht. In het voorgestelde artikel 27d Sv wordt bepaald dat de verdachte voorafgaand aan zijn eerste verhoor mondeling en schriftelijk mededeling wordt gedaan van de rechten die hem toekomen. Eén van die rechten is het recht op kennisneming van processtukken 'op de wijze bepaald in de artikelen 30 tot en met 34'. Hiermee is niet gegarandeerd dat de verdediging reeds in de consultatiefase inzage krijgt in (of afschriften ontvangt van) de processtukken. De ACS realiseert zich dat in een vroeg stadium vaak nog niet alle stukken beschikbaar zijn. Tegelijkertijd staat het buiten kijf dat de consultatiebijstand – die er o.a. op gericht is de verdachte in staat te stellen weloverwogen zijn proceshouding te bepalen – meer inhoud krijgt naarmate de verdediging over meer informatie beschikt. Zolang de verdediging het zonder informatie moet stellen, is het niet goed mogelijk strategische beslissingen te nemen. De kans is dan groot dat (voorlopig) het zwijgrecht in stelling wordt gebracht. De ACS acht het wenselijk dat wordt vastgelegd dat de verdachte reeds in de consultatiefase inhoudelijk geïnformeerd wordt over de zaak. Aangiftes en andere verklaringen die reeds beschikbaar zijn, zouden in afschrift aan de verdachte moeten worden verstrekt. Van de informatieverstrekking dient vanzelfsprekend proces-verbaal te worden opgemaakt, zodat achteraf controleerbaar is of de verdachte (gegeven de stand van het onderzoek) juist en volledig is geïnformeerd door de politie. Van de eventuele (feitelijke) onthouding van stukken dient vanzelfsprekend ook proces-verbaal te worden opgemaakt.

10.
Op grond van het bepaalde in het voorgestelde artikel 28, tweede lid, Sv, wordt de verdachte in een beperkt aantal gevallen ingelicht omtrent zijn bevoegdheid om bijstand van een raadsman te verzoeken. De ACS stelt voor deze informatieverplichting uit te breiden, in die zin dat iedere persoon die (op welke wijze ook) als verdachte in een strafproces wordt betrokken, wordt gewezen op zijn bevoegdheid zich door een raadsman te laten bijstaan.
De verdachte moet uiteraard ook worden ingelicht over het feit dat hij rechtsbijstand kan krijgen. De ACS acht het met het oog hierop wenselijk dat in artikel 27d Sv ook een verwijzing naar de artikelen 28a, eerste en tweede lid, en 28b, eerste lid, Sv wordt opgenomen.

11.
De ACS adviseert het voorgestelde artikel 45 Sv te schrappen. Het is onwenselijk dat de keuze van de verdachte om gebruik te maken van zijn recht op rechtsbijstand in de fase waarin de politieverhoren plaatsvinden, wordt beïnvloed door het vooruitzicht dat hij achteraf mogelijk de rekening daarvan krijgt gepresenteerd.

12.
Het wetsvoorstel bevat geen bepaling waarin de maximale duur van het (politie)verhoor wordt vastgelegd. De ACS acht het – in het belang van de verdachte en tevens met het oog op het belang van waarheidsvinding – wenselijk dat een verdachte voldoende rust krijgt. Een verdachte die te lang achtereen wordt verhoord, kan vermoeid raken en daardoor meer open komen te staan voor beïnvloeding die afbreuk doet aan de kwaliteit van het proces van waarheidsvinding.

13.
De ACS stelt – zoals reeds werd opgemerkt – voor in artikel 487, eerste lid, Sv een uitdrukkelijke verwijzing op te nemen naar de (voorgestelde) artikelen 27, 27c, 27d, 28a, 28b, 29 en 29a Sv).

14.
Het verdient aanbeveling artikel 489 Sv zo aan te passen dat de minderjarige verdachte in alle gevallen waarin het openbaar ministerie hem een strafbeschikking wil opleggen of waarin het de zaak aan de strafrechter wil voorleggen, een raadsman krijgt aangewezen. De aard van het feit (misdrijf of overtreding) en de hoogte van de eis of straf, zouden niet bepalend moeten zijn voor de vraag of de (kwetsbare) minderjarige verdachte recht heeft op kosteloze rechtsbijstand.

15.
De aanbevelingen van de ACS die betrekking hebben op de rechtsbijstand aan meerderjarige verdachten, gelden in beginsel ook ten aanzien van minderjarige verdachten. Het is de ACS opgevallen dat in het voorgestelde artikel 490, eerste lid, Sv laatste volzin niet gesproken wordt over het 'bijwonen' van het verhoor (zoals in het voorgestelde artikel 28b Sv), maar over het 'verlenen van rechtsbijstand'. De ACS kan zich vinden in deze formulering. Het laatste deel van de betreffende volzin ('tenzij het belang van het onderzoek dit verbiedt') dient te komen te vervallen.

16.
De verdachte die geconfronteerd wordt met (versnelde) afdoening door het openbaar ministerie, dient niet verstoken te blijven van rechtsbijstand.

Amsterdam, 24 juni 2011

Adviescommissie strafrecht
mr. R. van der Hoeven, voorzitter
namens deze mr. R. Croes-Hoogendoorn, secretaris